

אהרן ארנד, אלף המגן

הוצאת מקיצי נרדמים, ירושלים תשס"ג

שרה ויינשטיין

ספרו החדש של ד"ר אהרן ארנד, "אלף המגן", מציג בפנינו פירוש על אגדות התלמוד שנכתב על ידי ר' שמריה בן אליהו האקריטי, בתחילת המאה הי"ד. עד עתה פירוש זה היה קיים אך ורק בכתב יד, וספרו של ארנד מביא אפוא לציבור הלומדים פירוש חדש לאגדה, שכמעט שלא היה נגיש למתעניין וללומד.

ר' שמריה חי משנת 1260 עד שנת 1346, בערך, בביוזנטיון. שמו המלא היה ר' שמריה האקריטי, על שם מקום לידתו באי כרתים.¹ ר' שמריה חיבר ספרים רבים, ביניהם פירוש על התנ"ך, ופירוש על כל אגדות התלמוד (בשנת 1309). לצערנו, ממפעל אדיר זה נשאר בידינו אך ורק הפירוש לפרק הראשון של מסכת מגילה, שנעתק על ידי נכדו בשנת 1410 ונמצא כעת בספריית קמברידג', ותצלום אחד ממנו מצוי במכון לתצלומי כתבי יד עבריים בירושלים. במהלך כתיבת עבודת הדוקטור שלו על "פירוש רש"י למסכת מגילה", הגיע ארנד לפירושו של ר' שמריה על המסכת, והחליט להעתיק את כתב היד ולהוציאו לאור במהדורה ביקורתית. בחלק המבוא של הספר ארנד דן בקורות חייו של ר' שמריה ובחיבוריו, ברקע ההיסטורי-הפרשני של פירושו ובדרכו בפרשנות האגדה. בחלק השני באה מהדורה שלמה של הפירוש כפי שנשתמר, בצירוף הערות וביאורים. בנספחות מובאים פירושים לאגדות אחדות מהתלמוד, מחיבוריו האחרים של ר' שמריה ומשל חכם ביוזנטי אחר, עלום שם. בסוף הספר מפתח מפורט.

בחיבורי ר' שמריה היתה התעניינות כבר בימיו – כך עולה מהעובדה שחכמי הקהילה היהודית ברומא ביקשו ממנו רשימה של הספרים שכתב, ור' שמריה ענה להם באיגרת שנשתמרה בכתב יד, שכותרתה "אגרת אחרת ששלחה החכם הנבון ר' שמריה... אל היהודים מרומא".² לר' שמריה היו קשרים גם עם גדול שליטי איטליה בזמנו, רוברט

1 לפעמים הוא נקרא ר' שמריה מנגרפונטו, על שם מקום אחר בביוזנטיון שבו גר – הלא הוא אגריפון (בימינו כלקיס).

2 ארנד, אלף המגן, עמ' 28.

מאנז'ו, רוזן פרוכנס ומלך נאפולי, שהרי בשנת 1328 ר' שמריה שלח לו איגרת בשאלת חידוש העולם.³ רובר מאנז'ו, שהיה חובב ספרות ומדע, היה ממעודדי התרבות באיטליה בימיו, וקירב לחצרו, בין השאר, יהודים מלומדים כמו קלונימוס בן קלונימוס, שתירגם עבורו ספרי מדע מערבית או מעברית ללטינית.⁴ ידוע שהיו לר' שמריה תלמידים, אך רק מעטים מוכרים לנו בשמם. אחד מהם, ר' יהודה משקוני, שכתב פירוש על ראב"ע על התורה, שנקרא "אבן העזר", למד אצל ר' שמריה ושיבח אותו בהתלהבות רבה:

הייתה לי הישועה מאת ה' בהתגודדי אנה אנה לבקשת החכמה ובאתי באי אגריפון ויצקתי מים על ידי השלם החכם האמתי אדני מארי ורבי אבי רכב ישראל ופרשיו הרב רבינו שמריה הכולל כל מדע וכל חכמה.⁵

אחדים מחכמי ישראל, בעיקר מבני יוון, השתמשו בחיבורי ר' שמריה בתקופה היא ובשנים שלאחר מותו, במאות ה'ט"ו והט"ז; מביניהם נמנה ר' שלמה אלקבץ, החכם המקובל המפורסם שחיבר את "לכה דודי", המצטט מפירושו ר' שמריה לשלוש מגילות – לפעמים לשבח, ולפעמים לגנאי (שם, עמ' 33).

כחלק מהרקע ההיסטורי לפירושו של ר' שמריה ארנד דן במניעים לכתיבת הפירוש. הוא מציין שבביזנטיון, בזמנו של ר' שמריה, מיעטו בלימוד התורה. בשנת 1270 גזרו על שריפת התלמוד, וב-1292 המירו המוני יהודים את דתם; כתוצאה מכך חרבו הישיבות שהיו בביזנטיון.⁶ לימוד התלמוד בצורתו האינטלקטואלית והמאתגר היה קשה לעם, והם נמשכו כנראה ללימוד חומר יותר קל יחסית כמו השאלות ואגדות התלמוד. ר' שמריה כותב שהמניע לכתיבת פירושו היה חיזוק עם ישראל בגולה מבחינה רוחנית – ובלשונו: "כי ראיתי... לחזק ליבות הישראלים... כי בהראותי את הפנינים המשוקעים (כדברי הכתובים ודברי החכמים), ויאמינו בהם ויחזקו ידיהם לסכול אורך הגלות" (עמ' 42). מניע נוסף, לפי ארנד, היה הרצון לעמוד בפני הקראים, שתקפו את אגדות חז"ל הנראות סותרות את השכל או כוללות בחוכן הסברים אנתרופומורפים (עמ' 43).

אם כן, יהודי ביזנטיון היו זקוקים להסברים שכלתניים לאגדות תלמודיות, ור' שמריה סיפק זאת להם. בגישתו השכלתנית לאגדה הלך ר' שמריה בעקבות הרמב"ם והגאונים

3 שם, עמ' 26.

4 ח' שירמן, תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית וברום צרפת, ירושלים תשנ"ז, עמ' 520-521. ועיין פליישר.

5 ארנד, עמ' 20.

6 שם, עמ' 38.

שקדמו לו, והאמין שדברי חז"ל, אשר הדעת מרחיקה אותם, הם משל וחידה.⁷ דרכו הפרשנית של ר' שמריה מתאפיינת, בין היתר, בהמעטה בנסים, עקיפת (שליט) האמונה בשרים, והימנעות מגזומה. כפי שצוין למעלה, בהקדמה לספר ארנד מסכם את גישתם של מפרשי אגדות התלמוד שקדמו לר' שמריה, ובכך מתווה רקע שמכניס את הקורא לעולמו הספרותי והרוחני של ר' שמריה ובני דורו. כדי להדגים את דרכו הפרשנית של ר' שמריה, אציג כאן כמה דוגמאות.

דרכו הפרשנית של ר' שמריה

א. המעטה בנסים

המלאכים ואברהם אבינו

כפי שצוין למעלה, פרשנותו של ר' שמריה מתאפיינת בהמעטה בנסים. כדוגמה לכך ניתן להציג את פירושו לסוגיה במסכת מגילה דף ט ע"א, שדנה בפסוקים במקרא ששונו על ידי הזקנים שתרגמו את התורה ליוונית, כדי למנוע את קושיותיו של המלך תלמי. כזכור, אחד מהשינויים הוא שבמקום לתרגם "ותצחק שרה בקרבה" (בראשית יח יב), הם תרגמו "ותצחק בקרובה" – כלומר בעבדיה ושפחותיה. ר' שמריה מסביר מדוע הזקנים שינו את הפסוק, ודרך אגב מודיע לנו ש"צחוק שרה גם צחוק אברהם לא היה בהקין, אבל גם שניהם המראה הנבואה ולא בהקין". ר' שמריה ממעט אפוא בנס שקרה לאברהם ושרה, שהרי המלאכים בכלל לא התגלו לאברהם בצורה פיזית, אלא הכל היה בחלום ובמראה הנבואה, ולא בהקין. וכמו שארנד מציין בהערותיו, תפיסה שכלתנית זו מופיעה כבר אצל הרמב"ם (מו"נ ב מב), והיתה מקובלת בפרשנות השכלתנית של המאה הי"ד.⁸

ב. דה-אידיאליזציה של צדיקים

האם אסתר המלכה שמרה על הלכות כשרות בבית אחשוורוש?

ידועה הנטייה הרווחת במדרשי חז"ל "להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע", כפי שניסח זאת המהר"ץ חיות:

וכן היה מקובל אצל חז"ל שכל מה שהיו יכולים להרבות בשבח מעשה הצדיקים ולהפך בזכותם... יעשו כן תמיד... ויגיעו בדרך הדרוש להראות שיותר מן מה שכתוב בכתבי קודש הטיבו מעשיהם.⁹

7 ראו למשל הקדמה לפרק "חלק", מהדורת יצחק שילת עמ' קלד.

8 ארנד, עמ' 111 הע' 28.

9 מבוא האגדות למהר"ץ חיות, מודפס בתחילת מהדורת וילנא של "עין יעקב".

במסכת מגילה דף יג ע"א באה מחלוקת אמוראים לגבי האוכל שאכלה אסתר המלכה בזמן שהותה בארמונו של אחשוורוש. ר' שמריה, בפרשו מחלוקת זו, מפרש את אחת מהשיטות בצורה הפוכה – בגישה של "דהאידיאליזציה של הצדיק". במלים אחרות, הוא מוכן לראות את אסתר המלכה, הצדיקה, כפועלת בדרך הטבע, ואפילו עוברת על עבירות (חמורות) מחמת אונס מצבה הקשה, כדי להביא לגאולת ישראל. כדי לפתח קצת דוגמה זו, אציג תחילה את הפסוק, את הגמרא ואת המפרשים הקלסיים הידועים (בתוספת מספר הערות משלי), ורק אחר כך את פירושו של ר' שמריה.

הגמרא דורשת את הפסוק במגילת אסתר פרק ב' פסוק ט', "ותיטב הנערה בעיניו וַיִּשָׂא חסד לפניו וַיְבַהֵל את תמרוקיה ואת מְנוֹתָהּ לתת לה ואת שבע הנערות הַרְאִיֹת לתת לה מבית המלך וַיִּשְׁנֶה ואת נערותיה לטוב בית הנשים", ומביאה שלוש שיטות מה אסתר אכלה:

"וישנה ואת נערותיה" –

אמר רב: שהאכילה מאכל יהודי.

ושמואל אמר: שהאכילה קדלי דחזירי.

ורבי יוחנן אמר: זרעונים,

וכן הוא אומר "ויהי המלצר נושא את פת־בָּגָם... ונותן להם זרעונים" (דניאל א טז).

רב, שמואל ור' יוחנן, חולקים על האופי שבו הגי סריס הנשים היטיב לאסתר ונערותיה. את פירושה של רב ושל ר' יוחנן קל לקבל – שכן לפי שניהם היא אכלה מאכל כשר, ובכך לא עברה על איסורי מאכלות אסורות כל זמן שהותה בבית אחשוורוש. אך שיטת שמואל שונה לחלוטין. שמואל, לפי פירושו של רש"י, טוען שהגי נתן לאסתר חזיר לאכול. ב"דיבור המתחיל" כתלי דחזירי, רש"י כותב שפירוש צמד המילים הוא "בקונ"ו"ש שמינית (שמנות), ומתוך אונסה לא נענשה" (בעברית מודרנית, כתלי חזיר).¹⁰ זאת אומרת, שאסתר המלכה לא הצליחה לשמור על הלכות כשרות, ונאנסה לאכול חזיר. דומה כי בעלי התוספות על אתר נדהמים מדברי רש"י, ואינם מוכנים לקבלם בשום פנים ואופן: "קדלי דחזירי – וחי' היא לא היתה אוכלת".

יוצא אפוא שלפי רש"י, המחלוקת בין האמוראים אינה מצטמצמת לכלל מחלוקת פשוטה על טיבו של מה שעשה הגי לאסתר. מאחורי מחלוקתם מסתתר דבר הרבה יותר עמוק – לדעתו של רש"י האמוראים חולקים על רמת שמירת המצוות של אסתר המלכה

10 רש"י מפרש כך גם בחולין יז ע"א (ד"ה כתלי דחזירי) על מה שאמר ר' ירמיה בר אבא בשם רב, שבני ישראל אכלו "כתלי דחזירי" בזמן כיבוש הארץ: "חזירים יבשים שקורים בקני"ש".

בבית אחשוורוש; ולפי רב ור' יוחנן אסתר הצליחה לשמור על הלכות כשרות. שיטה זו, היא השיטה "הידועה", לפחות בימינו, שאומצה על ידי רבים הרואים את אסתר המלכה כדוגמה לאשה שעמדה בלחץ לעבור עבירות, אך כבשה את יצרה והתגברה.

אך לפי שמואל, דמותה של אסתר צריכה לקבל גוון שונה. בעצם, היא כבר איננה יכולה לשמש כדוגמה לכיבוש היצר ושמירה על מסורת בתנאים קשים – משום שלא הצליחה לשמור על הלכות כשרות בבית אחשוורוש. את גדולתה ניתן למצוא במקום אחר: הצלת עם ישראל! פירוש זה הוא בלתי נסבל לדעת בעלי התוספות: לדעתם, רש"י פשוט טועה, שהרי לא יתכן שאסתר אכלה חזיר. לא ברור אם בעלי התוספות, בניסוחם התמציתי והקצר, טוענים שעבדי אחשוורוש הביאו לה חזיר והיא פשוט לא אכלה אותו, או שהם פשוט פירשו את המילים "כתלי דחזירי" בצורה אחרת. ר' נתן בן יחיאל, בערוך, למשל, מביא שני פירושים למלים אלו. בראשון הוא מצטט גאון (בלי שם), שמפרש שמדובר בחזיר – ואף מביא את המתכון: "חתיכות של בשר שמן מבשר חזיר שעושים אותו עם קמח וסולת"; אך בפירוש השני כותב ש"יש ששונין 'קדלי דחזירי', ומפרשין עורף של חזרת כלומר ראש של חסא".¹¹ יתכן שבעלי התוספות פירשו כמו בעלי השיטה השנייה.

כדורות מאוחרים יותר היו מפרשים שהלכו בדרכם של בעלי התוספות ולא היו מוכנים לקבל את ההנחה שאסתר אכלה חזיר, עד שאפילו הכחישו או העלימו אפשרות זאת. על הדף עצמו במגילה יג ע"א, בהערות ב"מסורת הש"ס",¹² מובא הערוך בצורה סלקטיבית – מובא רק הפירוש השני של הערוך (חזירי=חזרת), הפניה לתוספות, אך לא מובא הפירוש הראשון (חזירי=חזיר), עם הפניה מקבילה לרש"י. בפרשנות על העין יעקב, ר' חנוך זונדל (פולין, המאה ה"ט), בפירושו "יד יוסף", הולך בעקבות בעלי מסורת הש"ס, ומצטט רק את הפירוש השני של הערוך; בפירושו "ענף יוסף" הוא טוען שמדובר פה באתרוגים. בדרך זו הולך גם ר' יאשיהו פינטו (מחכמי דמשק, המאה ה"ט)-ה"י¹³, בפירושו "הרי"ף", על עין יעקב, שטוען ששמואל לא התכוון לומר שאסתר אכלה את החזיר אלא נערותיה אכלו את החזיר – היא עצמה לא אכלה אותו.¹³

11 ערוך השלם, ערך קהל.

12 הערה זו נוספה, כנראה, לדפוס אמסטרדם תע"ד, על ידי ר' יוסף שמואל בן צבי (פפד"מ, המאה ה"ח); ראה עליו י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי – הגהות ומגיהים, רמת-גן תשנ"ו, עמ' 366-369. מכל מקום, הציטוט החלקי של הערוך בש"ס קדם את הציטוט החלקי בעין יעקב.

13 פירושו מבוסס על חסרונה של המילה "האכילה" – מילה שלא באה בדפוס ונציה (אך באה בש"ס וילנא).

על רקע פרשני זה, אציג את פירושו של ר' שמריה:

נראה לי שנחלקו ג' החכמים האלה בזה הענין מפני זה. רב סובר שהקב"ה שמר את הצדקת מכל גיאול שאפשר לה להשמר... ולפיכך היה רב סובר שאינו ראוי להקב"ה ואינו דין שיגאל את הצדקת במאכלים אסורים והמגאלים את הנפש בעבור שיגאל את עמו על ידה, ודי לו אם מגאלה במשכב הערל הזה אחרי שאי אפשר להעשות בצורה אחרת... אבל מן גאולים אחרים שאפשר לו יתברך לשומרם מהם, חובה היא לו להשגיח בה ולשומרה מן הגיאול. וכשהשכיל רב את זה העיון פסק ואמר שהיה מאכילה מאכל יהודים, ולא לומדו מן הכתוב... אבל מה שאומר רב מעיונו ושכלו הוא אומרו והפסוק לסימן בעלמא.

והראתי לדעת שאין שמואל חולק על עיון רב, כי אינו יכול לאמר שאינו ראוי לו יתברך לשומרה מן הגאולים, כי ודאי ראוי הוא לו לשמרה אם איפשר להיות. אבל שמואל סובר שכשם שמגאלה במשכב מפני שאי אפשר לו לשמרה, כך אי אפשר לו לשמרה מן גיאול המאכל, אחרי שהסתר עמה ומולדתה הוא הכרחי בענין... לכן אמר שמואל שאדרכה, הוא יתברך האכילה קודלי דחזירי, להסתיר מן הכל את עמה ואת מולדתה.

ור' יוחנן נמי אית ליה דרב... נראה לר' יוחנן שאין צורך לה להתגאל ולהראות שהיא גויה, אבל הצורך הוא שלא תטהר¹⁴ שמא ת[...]. דע שהיא ישראלית, ולפיכך אמר ששם בלבו להאכיל זרעונים בלתי גיאול ולא תיראה ג"כ על ידי מאכל זה שהיא ישראלית.

זוהי דוגמה ליופי שבפרשנותו השכלתנית של ר' שמריה. הוא מנסה להסביר את שלוש השיטות בצורה הגיונית, ומראה את ההיגיון שבכל אחת מהן – ואף בשיטתו של שמואל. ר' שמריה מסביר ששלושת האמוראים מתחילים מאותה הנחת יסוד – שהקב"ה שמר את הצדקת מכל גיאול (טומאה) שאפשר. מחלוקתם היא בפירוש המילה "אפשר" – מה בעצם היה אפשרי, או בלתי אפשרי, בנסיבות של ארמונו של אחשורוש. שלוש השיטות מעריכות את המציאות בצורה שונה. לפי רב אסתר היתה יכולה לאכול מאכלי יהודים מבלי לעורר חשד. לפי שמואל, הדבר היה בלתי אפשרי, ואסתר נאנסה לאכול אוכל טמא כדי להסתיר את עמה ואת מולדתה, מכיוון שאם היא לא היתה אוכלת חזיר, התנהגותה היתה מעוררת חשד. אם כן, המציאות בארמונו של אחשורוש גרמה לכך שהקב"ה לא

14 כאן רואים את העילות של הערות של ארנד, שמסביר בהערה 24 שכוונת "תטהר" היא "שלא תאכל מאכלים הגלויים לכל כטהורים, כשרים".

היה יכול להציל את אסתר מאכילת חזיר, בדיוק כמו שהוא לא היה יכול להצילה מלהיטמא במשכב אחשורוש.

ר' יוחנן מסכים עם שמואל בחלק מדבריו – שאסתר לא היתה יכולה לאכול מאכלים יהודים, מבלי לגלות שהיא יהודייה – אך הוא חולק על פתרונו של שמואל, וטוען שהיא גם לא היתה צריכה להתגאל ולאכול חזיר כדי להראות שהיא גויה. לפי ר' יוחנן היתה לאסתר חלופה: לאכול זרעונים; לחיות כ"צמחונית" כל זמן שהותה בארמון. כך לא יזהו שהיא יהודייה, אך היא תימנע מ"גיאול".

יוצא אפוא שר' שמריה אינו דוחה שום פירוש – אלא הולך בדרכו של רש"י (שאותה הכיר), ומנסה להסביר איך יתכן שהקב"ה ייתן לאסתר הצדיקה לאכול חזיר. דרכו של ר' שמריה שונה מדרכם של בעלי התוספות והמפרשים האחרים היותר מאוחרים שציינתי לעיל.

ג. מטרת חז"ל במדרש אגדה היא ללמד לקח, ולא להסביר את פשט הפסוקים

סכנת ההשתכרות

ר' שמריה כותב פעם אחר פעם ש"חז"ל השתמשו בפסוקים רק כאסמכתא לדבריהם, כ"סימן בעלמא", כ"מליצה", "לזכרון". מטרתם היתה ללמד לקח בתחומים שונים, והם לא התכוונו לומר שפשט הפסוק תואם באמת למה שהם דרשו.¹⁵ למשל, הם ביקשו "להפליג בשבח מעשי ה', להבליט את השגחת ה' על בריותיו ואת היותו משלם שכר לראוי לו, להגדיל את ערך לימוד התורה, או להשיג תועלת חינוכית".¹⁶

בדוגמה שלפנינו אנו רואים שילוב מעניין של פירוש שכלתני מצד אחד, ולימוד מוסר השכל לבני הדור. בפרשו את המדרש שאחשורוש וושתי התכוונו שושתי תבוא לפניו ערומה (מגילה יב ע"א-ע"ב), ר' שמריה אומר שלא ייתכן שהם באמת התכוונו לכך,

כי הדברים האלה אין השכל רואה שיהיו אפשריים להיות אבל נמנעים, ואעפ"כ אמרו שהיו כדי שילמדו בני אדם להזהר מן היין בשמעם שהמלך והמלכה בוא לידי כך מחמת היין, עד שרצה המלך להראות את המלכה לכל ערומה והמלכה להראות. ונתנו הפסוקים לסימן למה שלא נתכון הכתוב.

15 ראה למשל עמ' 141, 158, 160.

16 מכוא, עמ' 60.

במילים אחרות: לא מתקבל על הדעת שמלכת האימפריה הפרסית תופיע עירומה, ומדרש זה בא ללמד על סכנת ההשתכרות.

כאן מציין ר' שמריה שחכמים מכניסים את דבריהם לתוך הפסוקים כדי ללמד לקח, ולמרות שדבריהם אינם תואמים את כוונת הכתוב. בגישה הזאת ר' שמריה שוב הולך בעקבות הרמב"ם, שאומר אותם הדברים במורה הנבוכים (ג מג) לגבי מדרשי חז"ל על ארבעת המינים בסוכות. יונה פרנקל כותב שגישתו של הרמב"ם כמעט ולא נתקבלה מפני "שחכמי ישראל לא רצו לראות במדרשי האגדה טכסיסים ספרותיים להבעת רעיונות הרחוקים ממשמעות הפסוקים". רק יחידים המשיכו במגמה זו, והם "חכמים בעלי השכלה ספרותית אירופית לא-עברית, שראו ביצירה ספרותית ערך חיובי", ובכך "ראו גם בחידוש זה של הרמב"ם הסבר מוצדק".¹⁷ בין "יחידים" אלו הוא מזכיר את ר' יצחק אברבנאל (1437 ספרד – 1508 איטליה), שקרא וכתב לטינית והכיר את כתביהם של סופרי רומא העתיקה (שם, הע' 8). עתה, בעקבות מהדורתו של ארנד, ניתן לצרף ל"יחידים" אלו גם את ר' שמריה, ששלט במספר שפות ונחשב כפילוסוף.¹⁸

דברי סיכום

ראוי לעלות את שאלת ההיקף והעומק של הטיפול באגדות המתאפשרים במהדורה ביקורתית מעין זו. כל המנוסה במהדורות שכאלו מודע לכך שקשה לשמור על היקף ועומק אחידים; והוא הדין במהדורתו של ארנד. במקרים מסוימים, ארנד מסביר בצורה יסודית את פירושו של ר' שמריה ואת מקומו בפרשנות של תקופתו, ואף מציין מראי מקומות חשובים שעוזרים לקורא להבין את הפירוש, או לעיין הלאה בספרי מחקר רלוונטיים. למשל, כאשר ר' שמריה טוען שהמלאכים הופיעו לפני אברהם ושרה בחלום, ולא בהקיץ, ארנד מפנה את הקורא לרמב"ם במורה הנבוכים, ולספרות משנית על דרך פרשנית זו בתקופתו של ר' שמריה. כמו כן, בפירוש על ושתי והופעתה עירומה, ארנד מנחה את הקורא לספרות משנית על הסרת בגדים בעת מלאכה בימי חז"ל.¹⁹ לעומת זאת, לעתים המסגרת גוררת להערות מועטות ו"רזות", המסתפקות בבירור הנוסחא הנכונה בפירושו של ר' שמריה או בתלמוד ואינה מאפשרת התייחסות מספקת לתוכן הדברים, או להשוותם לפירושי חכמים שקדמו לו. למשל, בהערות על המאכלים של אסתר, ארנד מסתפק בהערות על הנוסח המדויק וכמעט שאינו מעיר על הפירוש עצמו. אכן, זו דילמה

17 יונה פרנקל, מדרש ואגדה, ג, האוניברסיטה הפתוחה 1996, עמ' 868.

18 ארנד, עמ' 21-22.

19 שם, עמ' 160 הע' 6.

של ממש – האם ראוי היה לצטט לפחות את המחלוקת הכה בסיסית בין רש"י ותוספות? ניסיתי להשלים זאת בדברי.

ברור שהמהדורה הביקורתית של "אלף המגן" תתקבל בברכה. נראה שהדרישה לפירושים שכלתניים לאגדה אינה פחותה בדורנו מהדרישה לפרשנות זאת שהיתה ליהודי ביוזנטיון לפני שבע מאות שנה. הדפסת ספר "אלף המגן" היא תרומה חשובה מאד, הן לתחום של חקר יהדות ביוזנטיון, הן לתחום לפרשנות המדרש והאגדה.

בטוחתני שמהדורה חשובה זו תוביל חוקרים, הוגים ופרשנים, להעמיק ולהרחיב בפירושו של ר' שמריה.